Doktorandusz: Nagy Gábor
Témavezető: dr. Scheibl György

A grammatikai nemek funkciói kontrasztív megközelítésben

A nyelvészetben elterjedt egy olyan nézet, miszerint a grammatikai nem egy funkció nélküli, pusztán formai kategória – ha azonban ez igaz lenne, egy nyelv számára nem lenne gazdaságos a grammatikai nem megőrzése, mivel a nyelvek alapvetően a gazdaságosságra törekszenek (VICENTINI 2003; HASPELMATH 2014: 198–201; FAYZULLAYEVA 2025; SAIDOV 2025). Ha valóban nem lenne funkciója, akkor a gazdaságosságra való törekvésből kiindulva e névszói kategória fokozatosan leépülne, majd előbb-utóbb eltűnne (WEGENER 1995: 3–4, 60; WEBER 2001: 81–82), ezt azonban a legtöbb esetben nem tapasztaljuk. Ha figyelembe vesszük, hogy milyen sok nyelv rendelkezik grammatikai nemmel (a WALS nyelvészeti adatbázis 2013-as adatai szerint az általuk vizsgált 257 nyelv 44%-ának van grammatikai neme), valamint a nyelvi gazdaságosságot és az ebből következő tendenciát, miszerint a funkció nélküli elemeket egy nyelv fokozatosan leépíti, akkor felmerülhet a kérdés, hogy valóban megalapozott-e az az állítás, amely szerint a grammatikai nemnek nincs funkciója (CORBETT 2013; NAGY 2026b).

Az előadás célja a grammatikai nem funkcióinak bemutatása kontrasztív megközelítésben. Annak érdekében, hogy lássuk, hogy a funkciók nem csak egy nyelvre korlátozódnak, több nyelvet is bevonunk a kutatásba, többek között a németet – amelyen a legfőbb hangsúly van –, a latint, a szerbet és a spanyolt. Ezek közül mindegyik rendelkezik grammatikai nemmel, emiatt valamilyen formában és mértékben a bemutatandó funkciók is megjelenhetnek náluk – az előadás során példákon keresztül megnézzük, hogy a funkciókat tekintve ezek a nyelvek között milyen különbségek és hasonlóságok vannak.

A kutatás hat funkciót különít el: kategorizáló, szintaktikai, rekategorizáló, diszambiguáló, korrelatív és pragmatikai. Kategorizáló funkció alatt azt értjük, hogy hozzárendelési módszereken keresztül minden főnév a grammatikai neme alapján egy adott kategóriába sorolódik. A szintaktikai funkció az egyeztetés révén kapcsolja össze a szintaktikailag összetartozó elemeket – függetlenül attól, hogy azok milyen sorrendben vagy távolságban állnak egymástól. A rekategorizáló funkció esetében egy főnév megváltoztatja a grammatikai nemét, ezáltal egy új jelentést kap anélkül, hogy az alakja (jelentősen) megváltozna. Diszambiguáló funkciónak nevezzük azt, amikor a grammatikai nem meglétével feloldjuk a többértelműséget, ez pedig a főnév egyértelmű beazonosítását eredményezi. Korrelatív funkció alatt azt érjük, hogy a főnév grammatikai neme kapcsolatban áll a többes számmal és a deklinációs osztályokkal, és egy bizonyos fokon meghatározza őket. A pragmatikai funkció lehetővé teszi, hogy a grammatikai nem megváltoztatásával a beszélő kifejezze a hozzáállását egy adott személyhez vagy témához, ennek eredményeként a főnév egy másodlagos jelentést is

magában fog hordozni (KÖPCKE–ZUBIN 1984: 43, 1996: 475–483; KÜRSCHNER–NÜBLING 2011: 359–366; NÜBLING 2014: 134–135; SCHEIBL 2025: 151–158; NAGY 2026a).

A kutatás eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a grammatikai nem nem tekinthető funkció nélküli kategóriának, hiszen több, egymástól eltérő funkciót is betölt, amelyek különböző nyelvekben eltérő módon és mértékben valósulnak meg. Egy nyelv pont a hasznossága miatt tartja meg a grammatikai nemét – a segítségével többek között pontosítani lehet, kiküszöbölhetjük a többértelműséget, koherenciát tudunk teremteni vagy akár új jelentéseket tudunk létrehozni (WEGENER 1995: 60–67; WEBER 2001: 101–109). Éppen ezért ezek a funkciók adhatnak választ arra a kérdésre, hogy egy nyelv miért őrzi meg a grammatikai nemét annak komplexitása ellenére.

Irodalomjegyzék:

CORBETT, GREVILLE G. 2013. Number of genders. In: Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin szerk., WALS Online. http://wals.info/chapter/30 (2026. 10. 23.)

FAYZULLAYEVA, NIGINA SUR'AT QIZI 2025. Linguistic foundations of the principle of economy. Theoretical perspectives and approaches. In: Modern Science and Research 4 (4). 657–667.

HASPELMATH, MARTIN 2014. On system pressure competing with economic motivation. In: MacWhinney, Brian et al. szerk., Competing Motivations in Grammar and Usage. Oxford University Press. 197–208.

KÖPCKE, KLAUS-MICHAEL – ZUBIN, DAVID 1984. Sechs Prinzipien für die Genuszuweisung im Deutschen: Ein Beitrag zur natürlichen Klassifikation. In: Linguistische Berichte 93. 26–50.

KÖPCKE, KLAUS-MICHAEL – ZUBIN, DAVID A. 1996. Prinzipien für die Genuszuweisung im Deutschen. In: Ewald Lang – Gisela Zifonun szerk., Deutsch – typologisch. Institut für deutsche Sprache. Jahrbuch 1995. De Gruyter, Berlin. 473–491.

KÜRSCHNER, SEBASTIAN – NÜBLING, DAMARIS 2011. The interaction of gender and declension in Germanic languages. In: Folia Linguistica 45/2. Mouton de Gruyter – Societas Linguistica Europaea, Berlin. 355–388.

NAGY, GÁBOR 2026a. Die Funktionen des Genussystems im Deutschen und im sprachkontrastiven Vergleich. In: Sata, Lehel szerk., Jahrbuch der ungarischen Germanistik. Gesellschaft ungarischer Germanisten (GUG), Budapest. 76–96.

NAGY, GÁBOR 2026b. A grammatikai nemek funkciói kontrasztív megközelítésben és azok vizsgálata a kanonikus tipológia módszerei alapján. In: Félúton tanulmánykötet. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest. (Megjelenés alatt)

NÜBLING, DAMARIS 2014. Die Kaiser Wilhelm – der Peterle – das Merkel. Genus als Endstadium einer Grammatikalisierung – und als Quelle von Re- und Degrammatikalisierungen. In: Jahrbuch 2013 der Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz. Franz Steiner, Stuttgart. 127–146.

SAIDOV, KHAYRULLA SHAVKATOVICH 2025. The main principles and types of language economy in linguistics. In: American Journal of Education and Learning. 3/8. 92–97.

SCHEIBL, GYÖRGY 2025. Akten Genus. Studien über das Genussystem des Deutschen im typologischen Vergleich. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.

VICENTINI, ALESSANDRA 2003. The economy principle in language. Notes and observations from early modern English grammars. In: Mots Palabras Words. 3, 37–57.

WEBER, DORIS 2001. Genus. Zur Funktion einer Nominalkategorie exemplarisch dargestellt am Deutschen. Europäische Hochschulschriften 1. Deutsche Sprache und Literatur 1808. Frankfurt am Main: Peter Lang.

WEGENER, HEIDE 1995. Die Nominalflexion des Deutschen – verstanden als Lerngegenstand. Reihe Germanistische Linguistik 151. Tübingen: Niemeyer.